

Ivana Zagorac

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, I. Lučića 3, HR-10000 Zagreb
ivana.zagorac@gmail.com

Nikola Vitov Gučetić: o ljepoti, ljubavi i ženama

Sažetak

Zamah neoplatonističkih koncepcija i oživljavanje ideala antike uz zdušnu potporu petrarkističke lirike, u humanizmu i renesansi uzvisuju ženu na način nepojmljiv za srednjovjekovlje. Dubrovačko zakonodavstvo, već od ranije pod prevladavajućim utjecajem Crkve, bilježi značajne promjene u pozicioniranju žene u društvu, dok nove misaone orijentacije snažno utječu i na kulturni život. Tako se u Dubrovniku pojavljuju i prve pjesnikinje, a konstruira se i prvi mit o ženi, onaj o Cvijeti Zuzorić. Upravo njen suvremenik i dragi prijatelj Nikola Vitov Gučetić, svojim radovima svjedoči novu mogućnost – ženski glas uklopljen u filozofski koncept i promoviran potpisom uglednog Dubrovčanina. Gučetić otvara prostor svog ljetnikovca, zaštićenog mjesta za »časna proučavanja«, dvjema ženama za njihove razgovore o ljepoti i ljubavi, a posvetu objavljenim Dijalogima upućuje još jednoj »vrlo dičnoj i prepoštovanoj gospoži«, Cvijetinoj sestri Niki. Time svojoj supruzi Maruši Gundulić i Cvijeti Zuzorić posredovano daje glas, ali i ime. U stilskom susretu pjesničkog i filozofskog, prožimanju aktera i interpretatora, premošćivanju od bogova do Boga, Gučetić prolazi tragovima autoriteta iz dobro mu znane filozofske tradicije, opredjeljujući se ipak već i samim podnaslovom za promišljanje ljubavi »u Platonovu duhu«.

Ovaj rad otkriće žene prezentirano kroz ženski glas dovodi u vezu s Gučetićevim stavovima iznesenim u Upravljanju obitelji, djelu objavljenom desetak godina nakon Dijaloga o ljepoti i Dijaloga o ljubavi. Poseban naglasak stavljen je na Gučetićevo tematiziranje pojma ljubavi i snagu argumenata korištenih u rješavanju zagonetke moći, izvorišta i kompleksnosti ljubavi.

Ključne riječi

Nikola Vitov Gučetić, Maruša Gučetić, *Dijalog o ljubavi*, renesansa, žena

Nikola Vitov Gučetić (Nicolo' Vito di Gozze, 1549–1610) poznati je pripadnik još poznatije dubrovačke plemićke obitelji. Uz brojna zaduženja koja je imao u upravi Grada, Gučetića povijest bilježi i kao plodonosnog i široko obrazovanog pisca i filozofa. Uz njegova djela, poseban interes izaziva i njegovo obrazovanje koje je najvjerojatnije stekao isključivo unutar zidina Grada,¹ nabavljajući knjige dobro uhodanim trgovinskim putovima. Filozofski interes vodio ga je proučavanjima prirodnofilozofijskih pitanja, analiziranju političkih tema i bavljenju praktičnom filozofijom. Mnoga njegova djela predstavljaju značajan doprinos filozofskim raspravama kasnorenesansnog

1

Vjerodostojnu potkrepu tvrdnji da je Gučetić boravio izvan domovine, konkretno u Rimu, no da nije pohađao ikoje sveučilišta izvan svoje domovine, navodi Lj. Schiffler (usp.

Ljerka Schiffler, *Nikola Vitov Gučetić*, Biblioteka Croatica, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2007, str. 15–16).

perioda, a suvremena pedagogija smatra ga i autorom prvog hrvatskog djela pedagoške tematike.²

No Gučetićevo djela ovdje će nam poslužiti za razmatranje jedne sasvim određene problematike. Naime, Gučetićevo doba bilježi prve glasove žena i tzv. ženskog pisma i to kako kroz pojavu prvih žena spisateljica tako i kroz djela filozofa i književnika koji, poput slavnog Petrarce, slave svoje gospoje, vile, dekllice, djeve i divojčice.³ Divinizacija žene u renesansnom Dubrovniku stvara i prvi mit o ženi, onaj o Cvijeti Zuzorić, koji živi i do naših dana. Upravo Cvijeta postaje povodom Maruši Gučetić (Maruscia di Gozze), Nikolinoj supruzi, za objavu teksta koji se danas bilježi kao prvi spomen ženskog glasa (*Discorsi Sopra le Metheore d' Aristotele* 1584., predgovor).

No, to je i doba u kojem povijesni izvori svjedoče drugačije doživljavanje žene izvan kulturne produkcije. U društvenim odnosima žena je tako relativno obespravljena te je po pitanjima praktične naravi svakodnevnog života daleko od mitskog ideala promoviranog u umjetnosti. Obje koncepcije pronalazimo u Gučetićevim djelima koja ćemo promotriti kao književno-filozofijski uzorak za oprimjeravanje antagonizma u razumijevanju žene onovremenog Dubrovnika. U modusima pomirenja zbiljskog i kulturnog, u kontekstu »impulsa suprotnosti kao osnovnih obilježja kraja stoljeća«,⁴ Gučetićevo potreba za sinkretizmom nalazi svoga opravdanja.

Razgovori u ljetnikovcu

*Dijalog o ljubavi i Dijalog o ljepoti*⁵ objavljeni su 1581. godine (*Dialogo della Bellezza, Dialogo d' Amore*, Venetia, app. Francesco Ziletti) uz naznaku da je to njihovo drugo objavljivanje s tim da nam je i danas nepoznato vrijeme njihova prva objavljivanja. *Dijalozi* su kombinacija Platonovih misli, neoplatoničkih odjeka, kao i riječi velikog Filozofa promotrenih u kršćanskom duhu. Gučetić iskušava misli i stavove u prvome redu Platona i Aristotela producirajući jedan, u mnogim dijelovima specifičan, argumentativni sklop, sintezu, pa i sinergiju, raznolikih misli sa snažnom kršćanskom podlogom.⁶ Širini Gučetićeve naobrazbe, ali i literarnoj znatiželji, svjedoče i pozivanja na Dantea, a kao posebno istaknut književni uzor, kako po stilu pisanja tako i kao važan misaoni orijentir, javlja se Petrarca. Čini se da je Gučetić posredstvom Petrarkinih djela osjećao onu specifičnu intelektualnu i emocionalnu bliskost s autorom koji se i sam lomio nad težnjom za usklađivanjem tradicije s novim humanističkim idealima. Zanimljivo je Gučetićevo poigravanje sa navođenjem Aristotela, čije se misli na prvi pogled javljaju kao opoziti tvrdnji koju želi dokazati,⁷ a završavaju interpretacijski oblikovane kao misli odgovarajuće kršćanskom nauku. No Gučetićevo sklonost Aristotelu u pravoj će se mjeri pokazati tek u njegovim kasnijim i mnogo poznatijim djelima. U *Dijalozima* Gučetić posvećeno upotrebljava popularnu renesansnu tematiku ljepote i ljubavi za ispunjenje trajnog izazova – pomirenja neoplatonizma, renesansnog poimanja čovjeka i kršćanskih strujanja. Misaona isprepletenost predstavljena u *Dijalozima* odraz je posebnosti onovremenih filozofskih i književnih orijentacija i zrcali nazor na svijet tog dinamičnog odsjeka ljudske povijesti.

Teme ljepote i ljubavi povjerene su dvjema ženama na raspravu. No kako bi sam razgovor bio od početka shvaćen kao vrijedan doprinos filozofskoj misli, Gučetić se pobrinuo smjestiti sugovornice u ljetnikovac, »pod onu lijepu hrid kraj bistra potoka«,⁸ mjesto namjenjeno udaljavanju od svakidašnjih, svjetovnih poslova i posvećeno »časnim proučavanjima«. Tko bi bolje mogao voditi razgovore o ljubavi i ljepoti od dvije žene čiji je dijalog prožet uzvišenim

međusobnim komplimentima o ljepoti, dobroti i »ne manje božanskom liku, i čistim grudima u kojima stanuje ljubav«. ⁹ Kao dodatno podcrtavanje opravdanosti upravo tih sugovornica u *Dijalozima*, i međusobna obraćanja Maruše i Cvijete obogaćena su izjavama o apsolutnoj, čistoj i odanoj ljubavi i uzajamnom veličanju ljepote i plemenitosti duše. Razgovor bilježi i zahvaljivanje Bogu što je bio toliko milosrdan da ih je poslao obje na zemlju »da bi ponovno pokazao svijetu koliki učinak može imati ljubav između dvoje što su u ljubavi spojeni«. ¹⁰ Dvije žene, dionice u najčišćim ostvarajima duše, s potpunim su pravom pred svijetom dolično raspravljale o temama ljubavi i ljepote.

No, Gučetićevo tematiziranje žene već na primjeru njegovih *Dijaloga i Upravljanja obitelji* stoji u raskoraku između idealnog i stvarnog, književnog i življenog. I ova njegova djela svjedoče renesansu u punome zamahu i slijede literarni model utemeljen u pertarkističkoj lirici s tendencijom poučnog pripovijedanja o umijeću časnog življenja. Čast, toliko željena i važna, pojavljuje se i kao osnovno obilježje renesansne žene, jednako se ističući u promišljanjima spekulativne, kao i sasvim praktične naravi.

2

Radi se naravno o djelu *Upravljanje obitelji*. Vrijedno je napomenuti kako je Gučetić pokazivao interes i za mnoga druga područja te se smatra autorom prvog znanstvenog djela o spilji u Hrvatskoj. Radi se o njegovu djelu *Discorsi Sopra le Metheore d' Aristotele* (1584.) gdje bilježi svoja zapažanja o vjetrovima ispred spilja Vjetrenica i Šipun, »što se smatra temeljem znanstvene speleologije u Hrvatskoj i BiH«. Više na: http://www.geografija.hr/novosti.asp?id_novosti=805&id_projekta=0&id_stranice=0.

3

O radovima hrvatskih petrarkista, pa tako i ženi kao trajnoj inspiraciji njihova stvaralaštva više u: Bratislav Lučin, Mirko Tomasović (ur.), *Petrarca i petrarkizam u hrvatskoj književnosti* (zbornik radova), Književni krug, Split 2006.

4

Ljerka Schiffler, *Nikola Vitov Gučetić*, Zagreb 2007., str. 32.

5

Nikola Vitov Gučetić, *Dijalog o ljepoti/Dialogo della Bellezza, Dijalog o ljubavi/Dialogo d'Amore*, dvojezično izdanje, Most, Zagreb 1995.

6

Osnovna potkrepljivanja svojih misli Gučetić pronalazi u Platona, u prvome se redu pozivajući na *Symposium*, a nešto rjeđe na dijaloge *Timej* i *Fedar*, tim putem otvarajući uvide u grčku mitologiju. Uz »božanskog Platona« poziva se i na druge »drevne filozofe«, posebno Pitagoru i Empedokla, a važnima ističe i Ovidijeva djela *Umijeće ljubavi* i *Metamorfoze*. Platonove misli implementirane u osnovu Gučetićeve tematiziranja ljepote i ljubavi, podcrtane su radovima neoplatonika. U *Dijalozima*, kao i u *Upravljanju obitelji*, Gučetićev drag i često istican autor je Marsilio Ficino, vjerojat-

no i danas najpoznatiji i najutjecajniji renesansni neoplatonik. Poziva se i na ostale »odlične platoničare« (str. 175) tako da svoje mjesto na stranicama *Dijaloga* pronalaze i Halkidije, Lucius Apulej, Proklo, a kao značajna referenca javlja se Plotinovo djelo *O ljubavi*. Upravo Plotinova teorija emanacije zauzima središnje mjesto Gučetićeve promišljanja o ljubavi i ljepoti. Gučetić je upoznat i sa drugim »učenicim platoničarima«, pritom u prvome redu podržavajući Dionizija Areopagita (referira se na *De Divinis Nomimibus*), Origena i »velikog oca« sv. Augustina (str. 215), posebno na njegova djela *Genesis* i *De Trinitate*. Nezaobilazan autoritet Gučetiću predstavlja sv. Toma kao jedan od »mudraca naše kršćanske teologije« (str. 281), ali i »onaj veliki Arapin Averroës« (str. 295). Od renesansnih autora zanimljiv mu je Pico della Mirandola i njegova izlaganja u djelu *Heptaplus* koja koristi kao podršku u tematiziranju Stvaranja.

7

Kao jedan primjer navodimo: »Istu sumnju pokreće Agostino Sessa u svojoj knjizi o ljubavi, no ja to želim drukčije odrediti, jer je on na tom mjestu čisti peripatetik«. *Dijalog o ljubavi*, str. 235.

8

Ibid., str. 161. Ovo nije jedini primjer da Gučetić radnju svoga dijaloga smješta u predio ljetnikovca, a konkretno se radi o ladanjskom posjedu obitelji Gučetić u Trstenom koje je i danas poznato po svome arboretumu uređenom potkraj 15. stoljeća sa obiteljskom kućom izgrađenom 1502. godine. Danas je taj prostor u cjelini zakonom zaštićen kao spomenik vrtno arhitekture.

9

Ibid., str. 221.

10

Ibid., str. 245.

U raskoraku srednjovjekovlja i renesanse

Osnovni orijentir srednjovjekovne misli, Aristotel, pružao je svojim interpretatorima uporišta za razumijevanje žene kao one upitnih moralnih i intelektualnih kvaliteta.¹¹ Aristotelovi izvodi o fizičkoj inferiornosti žena, temeljeni na njegovoj teoriji elemenata, stvorili su osnovu brojnim sljedbenicima za krajnje pojednostavljeno zaključivanje o intelektualnom i moralnom statusu žene iz proučavane biologijske osnove. Utjecajne enciklopedije¹² pisane između 1240. i 1260. godine, temeljene također na interpretaciji Aristotelovih zapažanja, navode razlike u razvoju, konstituciji i sposobnostima između muškaraca i žena. Srednjovjekovna medicinska tradicija stvaranje djevojčice smatra prije svega neuspjelim pokušajem stvaranja dječaka. Razvoj dječaka promatrao se kroz prijelaz od biološke ovisnosti o majci, preko vremena pogodnog za školovanje do razdoblja početka uključivanja u javne poslove. Razvojni put djevojčice s druge je strane definiran razvojem reproduktivnog sustava, stoga je odrasla dob žene počinjala u trenutku kad je biološki mogla postati majkom.¹³ Jednostrano biološko definiranje sugeriralo je i osnovno karakterno oblikovanje žene ističući »časť i poštenje« kao temeljne osobine time implicirajući i primjerene moduse ponašanja. Srednjovjekovni nauk nas upućuje da budući su žene bliže osjetilnom, popustljivije su izazovima kako vanjskoga svijeta tako i vlastitoga tijela; pred mnogim iskušenjima nemaju dovoljno snažne obrane u vlastitome karakteru. Percepcija takvih slabih bića upitne moralnosti, »časť i poštenju« daje prije svega seksualne konotacije. U srednjovjekovnom svjetonazoru, biti časna supruga je dobro, biti časna udovica još i bolje, no biti djeвица je ipak najbolje. Prevladavajuća mizoginija smatrala je žensku seksualnost u najmanju ruku prljavom te je takva percepcija nužno implicirala potrebu stalnog nadzora i strogih pravila ponašanja žene.

Rastući utjecaj Crkve uzburkao je do tada jasno pozicioniranje žene unutar obitelji i društva naglašavanjem jednakog moralnog dostojanstva obaju spolova. U svakodnevnom životu to je posebice dolazilo do izražaja u pogledima na instituciju braka. Razumijevanje braka kao poveznice institucije između dviju obitelji susrelo se sa crkvenim shvaćanjem braka kao veze među surpužnicima. Kršćanstvo je naglašavalo jednako moralno dostojanstvo obaju spolova, no naglašena mizoginija u praksi, kao i sama struktura odnosa u obitelji, nije davala mnogo prostora za drugačije shvaćanje žene.¹⁴ Duboko ukorijenjen srednjovjekovni mizogini diskurs tijekom 14. i 15. stoljeća u Europi počinje na više strana biti izazivan novim pitanjima o položaju žene u društvu i njenom moralnom i intelektualnom integritetu. U središte zanimanja prodiru teme ljubavi i ženske ljepote u svjetlu neoplatonističke misli koje svoju trajnu inspiraciju pronalaze u petrarkističkom naslijeđu razrješavanja konflikta srednjovjekovnoga asketizma i ekspresije individualnosti. U talijanskim samostanima postojala je tradicija školovanja žena predodređenih da postanu redovnice što u renesansi doživljava puni procvat. Izoliranost samostana omogućavala je redovnicama da se neometano bave, primjerice, umjetnošću, dok je izvan samostana umjetnost smještena u javni prostor. Pojedine talentirane slikarice, redom iz poznatih slikarskih obitelji, mahom nisu smjele potpisivati svoja djela.¹⁵ I udovice, pripadnice srednjeg staleža, mogle su se uključiti u umjetnički život grada, doduše samo u okviru Crkve izradom prekrivača za oltare i grobove. U Dubrovniku, dobro razvijenom i po mnogočemu naprednom gradu, prve pjesnikinje pojavljuju se tek sredinom 16. stoljeća.¹⁶ Smatra se da je prva među njima bila Julija Bunić (Giulia Bona), iako je nedavno otkrivena zbirka njene manje poznate sestre Nade tiskana 1569.

godine koja bi tako mogla biti najranija tiskana zbirka proze i poezije jedne hrvatske pjesnikinje. Nada Bunić posvetu toj zbirci potpisuje u Dubrovniku sa »iz nezahvalne domovine, 4. rujna 1569.«. Tekst sugerira da je obitelj Bunić bila na lošem glasu iz najmanje dva razloga: čak šestero sestara, mahom neudanih, a bez muškog potomka. Uz to, čak su dvije sestre bile na glasu kao pjesnikinje što je izazivalo podsmijeh okoline.¹⁷ Poseban je značaj te Nadine zbirke, vjerojatno tiskane u vlastitoj ograničenoj nakladi, što je njena kritika dubrovačkog društva tako objavljena čak petnaestak godina prije predgovora Gučetićevim *Discorsi* (1584.) kojeg potpisuje njegova supruga Maruša. Možemo samo nagađati kakve su bile reakcije na Nadinu zbirku, ako je kasnije Gučetićevo djelo pretrpjelo ponovno, današnjim rječnikom rečeno – cenzurirano, izdanje (objavljeno 1585.).

Primjer, još nedovoljno istražene, zbirke Nade Bunić, kao i kasnije reakcije na Marušinu kritiku u *Discorsi*, odražavaju onovremeno ozračje u čitavoj Europi koje nije bilo sklono ženama umjetnicama. No iako su se teško mogle realizirati kao umjetnički subjekti, žene su postale značajan umjetnički objekt. O ženama tako naširoko raspravljaju pisci i pjesnici, a procvat antičkih ideala i rehabilitacija tijela i tjelesnosti manifestira se kroz slikarstvo i kiparstvo sve više koristeći kao motive ženu i žensko tijelo. Svoj doprinos raspravama o ženama daju i crkveni dužnosnici upozoravajući na neprikladnost izdvajanja žene iz zidova kuće. Puni zamah dobiva i moda, kićenje i ukrašavanje što izaziva i Gučetića na kritičku reakciju. Producira se mnoštvo radova i prepiski oprečnih stajališta. U književnim krugovima Europe već neko vrijeme traje debata, poznata pod nazivom *querelle des femmes*,¹⁸ a koja je započela tema-

11

Osnovna svoja izvorišta mizogina tradicija pronašla je u Aristotelovim tekstovima *De generatione animalium* i *Fizika*, kao i u *Politici* i *Nikomahovoj etici*.

12

Thomas of Cantimpré, *Liber de Natura Rerum*; Bartholomaeus Anglicus, *De Proprietatibus Rerum* i Vincent of Beauvais, *Speculum Maius*. Nav. prema: Philip Grace, »Aspects of Fatherhood in Thirteenth-Century Encyclopedias«, *Journal of Family History*, Vol. 31 (3/2006), str. 211–236.

13

Usp. Jacques Le Goff (ur.), *The Medieval World*, Collins and Brown, London 1990.

14

U praksi se primjerice svako oporučno davanje supruge, posebno ono koje nije ograničavalo ženino nasljedstvo u slučaju ponovne udaje, smatralo znakom velike ljubavi. S druge strane, podaci o odnosima između supružnika ostajali su iza četiri zida, napominjući ipak da je muž odgovoran za ponašanje svoje supruge te tom svojom pozicijom i odgovoran za njeno »oblikovanje« kako se ne bi »pokvarila«. Tako Benedikt Kotruljević (Benedetto Cotrugli Raguseo, 1416–1469) napominje da je najbolje za ženu uzeti djevojku od šesnaest godina kako bi ju mogao dovesti u red, »slično kao što se radi s kopcem, koga izdresiraš kakva želiš«. B. Kotruljević, cit. prema Z. Janeković Römer, *Rod i grad*, str. 95. Također se

navodi i podatak iz *Splitskog statuta* da muž čija je žena pobjegla zbog zlostavljanja mora obećati da neće više biti okrutan i da ju neće povrijediti »preko uobičajene mjere« (*Rod i grad*, str. 95.). Dalo bi se razmatrati koliko je društvena percepcija zlostavljanja u braku, ali i sudska praksa u današnje doba, odmakla od tog propisa.

15

Whitney Chadwick, *Women, Art and Society*, Thames&Hudson World of Art, London 2002.

16

Izvrstan pregled dubrovačke povijesti kroz život i djelovanje prvih dubrovačkih pjesnikinja vidjeti u: Zdenka Marković, *Pjesnikinje starog Dubrovnika*, JAZU, Zagreb 1971.

17

Više u: Ennio Stipčević, »Obrana rima i ugleda«, *Vijenac* br. 270 (2004.), str. 6–7. Usp. i: Ennio Stipčević, »Arhiviranje tišine. Glazba iz kancelarijskih spisa«, *Kolo* 2/2005.

18

Krajem 13. stoljeća u Francuskoj nastaje alegorijsko djelo *Roman o ruži* (*Le Roman de la Rose*). Guillaume de Lorris 1235. godine piše prvih 4 000 redaka poeme koju, između 1275. i 1280. godine, Jean de Meun dovršava dodajući joj oko 17 000 redaka. *Roman de la Rose* je alegorijska potraga *Amanta* (Ljubavnika) za svojom idealiziranom ljubavi, Ružom. Ova

tiziranjem ženske prirode kao inherentno dobre, odnosno zle, nastavljaajući se raspravama o tome jesu li žene sposobne za racionalnu misao. Od samih početaka provlači se i pitanje obrazovanja žena, kao evidentnog načina potvrđivanja njihove moralnosti i intelekta, no ne zahtijeva se radikalna društvena promjena i izjednačavanje ili čak preokretanje tradicionalnih uloga. Kršćanstvo je unijelo pozitivne pomake u stavu prema ženama, no nije uzdrimalo temelje muževljeve vlasti nad njom.¹⁹ Uredbama o mirazima i nasljeđivanju posvećuje se značajna pažnja u gradskim statutima Dalmacije i njima se direktno ili indirektno štiti ženino pravo na udaju.²⁰ Takvi propisi utvrđivali su i raspolaganje imovinom u braku što je značilo i postavljanje ekonomskih i socijalnih uloga u bračnoj zajednici, čak i nakon smrti jednog od supružnika. U riskantnom životu trgovaca i pomoraca, uz snažna sjećanja na epidemije kuge, udaja je u vlasteoskim porodicama Dalmacije morala biti provedena promišljeno. Uredbe o mirazima i nasljeđivanju, dogovaranju brakova, tajnim zarukama, sklapanju i razvrgavanju zaručničkih ugovora, propisi o dozvoljenoj dobnoj granici za ulazak u brak, kao i mnogi drugi koji se dotiču pitanja ženidbenih odnosa, svjedoče o društvenoj strukturi i svjetonazoru vlasteoskih obitelji Dalmacije u srednjem vijeku.²¹ Po tome se dubrovačko plemstvo nije razlikovalo od europskoga onoga vremena. Žena se ostvarivala jedino unutar obitelji ne imajući drugog mjesta u društvenoj strukturi.

O ženama:

»Spekulativnog uma i zlog jezika«

No Gučetić, renesansni filozof širokog humanističkog obrazovanja, u svojim radovima svjedoči drugačije viđenje žene. U privatnom životu sa suprugom Marušom i u prijateljevanju sa Cvijetom Zuzorić, intrigantnom pripadnicom dubrovačkog visokog društva, Gučetić otvara stranicu nekih novih svjetonazora. Nikola Vitov Gučetić potomak je cijenjene i utjecajne dubrovačke obitelji čiji su pripadnici generacijama obnašali najviše dužnosti u Gradu. I sam je biran za člana Vijeća umoljenih, člana Maloga vijeća, čak je sedam puta biran za kneza, kao i za mnoge druge utjecajne pozicije,²² uz to se baveći i trgovinom. No Nikola Gučetić u prvome je redu filozof, a obiteljski ljetnikovac u Trstenom predstavljao je idealno utočište za izučavanja djela filozofa i pisanje vlastitih. I supruga Maruša, pripadnica također ugledne obitelji Gundulić, u tome mu je bila dostojna pratilja. Potpisujući posvetu predgovoru *Discorsi sopra la methore d' Aristotele* i pojavljujući se kao sugovornica u *Dijalogima*, Marušino ime svjedoči jednu novu struju razumijevanja žene te otvara pitanje podudarnosti literarnog i stvarnog, povijesnog života, jedne žive »superiorne« žene u starom Dubrovniku.

Upravo Marušina kritika iznesena u predgovoru *Discorsi sopra la methore d' Aristotele* svjedoči dvije stvari: otvaranje prema novim svjetonazorima te njihov sudar sa uvriježenim i odobranim stavovima šire društvene zajednice. Okomljujući se na »strašne glasove vukova, medvjeda i tigrova«²³ Maruša se ne usteže kritizirati one kojima smeta jedna nova pojava – obrazovana, lijepa, talentirana i časna žena. U Cvijeti Zuzorić skupilo se više divljenja vrijednih karakteristika nego što ih je ondašnje društvo moglo podnijeti. Kritika je podjednako oštra kad je uperena prema vladajućim strukturama kao i onda kad razotkriva zlobu salonskih razgovora.

Ni *Dijalog o ljubavi* nije mimoišao osvrnuti se na »opake jezike«, ovoga puta »zlih žena«. Jal koji ih pokreće da »ružno govore o svakoj plemenitoj osobici« za Gučetića nije ništa drugo nego nadmetanje.²⁴ Iako je kritika proistekla iz

pokušaja određivanja zavisti kao jedne od strasti koja prati učinke ljubavi, preimenovanje zavisti u nadmetanje otkida takva ogovaranja od pojma ljubavi. Oštrica je ovdje britka: ogovaranja plemenitih osoba jasan su znak odmaka od čistoće duše.

»Zli jezici žena« nisu zanemareni niti u kasnijem Gučetićeveu djelu *Upravljanje obitelji* gdje je brbljavost žene istaknuta kao jedna od najvećih mana: ne pokazuje rječitost već nemogućnost da se šuti. Malobrojne su žene u Dubrovniku, sjetno komentiraju Bunić i Gučetić, koje su šutljive, nijeme i škrte na riječima. Mnoštvo onih drugih neće niti spominjati imenima jer je to na

priča o putovanju i potrazi za idealnom ljubavi bila je jedno od najčitanijih djela četrnaestog stoljeća, ali i kasnije, čemu svjedoči oko 250 do danas sačuvanih srednjovjekovnih i renesansnih izdanja. Iznimnog utjecaja na književnost, prvenstveno francusku, djelo je promoviralo i specifičan model kurtoazne poezije. Vješto sljedeći literarni model, jedna je žena, spretno i učeno, reagirala na mizoginiju propagiranu kroz *Roman o Ruži*. Christine de Pizan (1364–1430?), rođena u Veneciji, a odrasla, stekla obrazovanje i stvarala na francuskom dvoru, danas je zapamćena kao prva žena u Francuskoj, a vjerojatno i u Europi, koja je za život privredivala baveći se književnošću. Iako slavljena da je napisala prvi spis o pitanju emancipacije žena (*Knjiga o gradu žena*, 1405. godine), njen se rad ne svodi samo na pisanje o ženskoj tematici. U svakom slučaju, povijesni odmak pokazuje da je Christine de Pizan pokrenula žestoku literarnu raspravu oblikujući svojom glasnom intervencijom već postojeći senzibilitet za položaj žena i nužnost njegova preispitivanja. Iako Gučetić vjerojatno nije imao prilike čitati prepiske aktivnih sudionika ove prvobitne rasprave, rukavci te nove misaone i argumentativne struje već su uzeli maha u literaturi s kojom je imao doticaja.

19

U *Dubrovačkom statutu* (1272.) navodi se da žena ne smije izaći pred sud bez pratnje svoga muža, a ako bi to i učinila, muž može poništiti parnicu. Z. Janeković Römer navodi zanimljiv primjer snalažljive Dubrovkinje s kraja 13. stoljeća koja je na sudu nastojala osporiti oporuku svoje majke. Tvrdila je da je njen pristanak prilikom sastavljanja majčine oporuke nevažeci, budući da je tada već bila udana, odnosno pod vlašću svoga muža. Prema propisima koji su ograničavali prava žena u braku, njeno se tadašnje slaganje s odredbama oporuke mora smatrati nevaljanim. Sud je u konačnici presudio u njenu korist. Zdenka Janeković Römer, *Rod i grad*, str. 94.

20

Čak su i najsiromašnije djevojke morale imati miraz, makar simboličan. Njihova udaja, najvažniji događaj tijekom života, bila je onemogućena nedostatkom novca te su pripadnici bogatijih slojeva često oporučno ostavljali određene svote za siromašnije djevojke štite-

ći ih tim činom od nesreće života usidjelice. Dvostruko zanimljiv podatak daje T. Raukar navodeći primjer oporuke zadarskog plemića Mihe Soppe koji 1413. oporučno ostavlja 200 libara siromasima gubavcima (*pauperibus lepra extra Jadram*), određujući istodobno da se nakon ženine smrti proda ostatak imovine i novac podijeli sirotinji (*pauperibus Christi*). Ista oporuka navodi i darivanje u ime miraza dvanaest djevojaka, svakoj po 100 libara. Tomislav Raukar, »Komunalna društva u Dalmaciji u XV stoljeću«, str. 187.

21

O važnom zadatku nastavljanja roda svjedoče i podaci koji navode da je u 15. stoljeću u rodoslovljima dubrovačkih obitelji prisutno čak 34% vlasteoskih obitelji koje nisu ostavile nastavljajuća roda, većinom zbog velike smrtnosti djece ili, u manjem broju slučajeva, radi isključivo ženskog potomstva. O povezanosti veličine i razgranatosti vlasteoske obitelji sa utjecajem na politički, društveni i kulturni život svjedoči i primjer obitelji Gondole koja se u drugoj polovici 14. i u 15. stoljeću izrazito brojčano povećala i bračnim vezama ostvarila kontakte sa drugim utjecajnim obiteljima. Pripadnici obitelji Gondole (Gundulić) dugo su vremena vršili značajne društvene i političke funkcije. Analizu rodoslovlja provela je I. Mahnken, nav. prema: Zdenka Janeković Römer, *Rod i grad*, str. 47.

22

Detaljan popis Gučetićevih političkih i državnih dužnosti uz podatke o njegovu životu vidjeti u: Ivica Martinović, »Ljetopis života i djela Nikole Vitova Gučetića«, *Dubrovački horizonti* 36 (1996), str. 23–33.

23

Predgovor u: Nikola Gučetić, *Discorsi sopra la methore d' Aristotele*, 1584.

24

»Zavist je u pravom smislu žaljenje zbog napredovanja tuđeg dobra koje se izjednačuje s našim, pa vjerujem da bi onu strast koju maloprije nazvasmo zavišću (a koja je često uzrok da se o drugima zlo govori) razumnije bilo nazvati nadmetanjem, jer se one (*podle, zle žene*, op. I. Z.) žale zbog dobra koje njima samima nedostaje.« *Dijalog o ljubavi*, str. 269.

sramotu njihovim muževima koji se malo brinu o časti. Šutljivost žene znači razboritost u razgovoru što izaziva divljenje, a divljenje izaziva poštovanje. Žena doduše poštovanje može zaslužiti i drugim stvarima, primjerice baveći se časnim poslovima poput vezenja, pređenja i tkanja. Poželjno je i da se ne pokazuje na prozorima znatizeljno gledajući zbivanja na ulici. Sasvim je jasno da iz kuće ne bi trebala izlaziti, a kad je već u kući, odgovoran muž koji brine o časti treba uvijek biti na oprezu da mu supruga ne provodi previše vremena sa sluškinjama ili da u kuću ne prima »bezobrazne i nepoštene žene«. Unatoč svim mjerama opreza ženska čast je izuzetno krhka kategorija. Isključivim posredovanjem zlih jezika, žena je mogla preko noći postati objekt krajnjeg prezira. Svako žensko prijateljstvo i druženje tumačilo se kao iskorištavanje prilike za ogovaranje, pa čak i kao opasan oblik ženske zavjere.²⁵ »Žene najbolje čuvaju samo ono što ne znaju« upozorava i Gučetić.²⁶ O slabosti žena svjedoči i onovremena legislativa: budući da žene ne mogu čuvati nikakvu tajnu treba ih držati podalje od obiteljskih poslova, a i sudovi su izražavali sumnju u ženino svjedočenje. I praznovjerja, čarobnjaštvo i vještičarenje bili su posebno, iako ne i isključivo, vezani uz žene; krhke i nestabilne, sklone su zlim utjecajima. Neki autori povezuju zanimanje države za progon i suđenje vještica direktno povezanim sa promjenom slike o ženi: od opasne, zle, pa i nasilne do, doduše prepređene, ali umiljate, nježne i aseksualne.²⁷ Takvom prijelazu svjedoči i renesansna literatura slavljem ženske umilnosti, nježnosti i ljepote ne ublažujući ipak time opasnost od ženske slabosti i zavodljivosti.²⁸

Brojnost renesansnih, uzvišeno konotiranih tekstova o ženama, sentimentalno-ljubavnih i patetično-udvaračkih, stavljeni u kontekst rasprava o praktičnim pitanjima, podcrtavaju nesklad literarnog i življenog. Ženi, uza sve novootkrivené kvalitete, ipak nije mjesto u javnom životu. I mediteranski trg, središte zbivanja javnog, gradskog života, isključivo je rezerviran za muškarca. Ambivalentnost onovremenih stavova o ženi toliko je izražena da suvremeni analitičari čak postavljaju pitanje: jesu li žene uopće imale renesansu?²⁹

Primjere pronalazimo i u Gučetićevim djelima. U *Upravljanju obitelji* Gučetić se referira na sedam zakona iz Aristotelova *Gospodarstva*. Tako navodi da je žena stvorena tjelesno slabijom da bi djelovala unutar doma i obitelji i čuvala dom, dok je tijelo i duh muškarca Bog podesio tako da mu omogući djelovanje izvan kuće. Drugi je zakon da žena ne smije puštati u kuću nikoga bez znanja muža. Ne smije pretjerivati u oblačenju i ukrašavanju, a Gučetić bi čak i kaznio one koje pretjeruju i koje su »začetnice neurednog i raskalašenog kićenja«. Ženi je primjerenije baviti se preslicom nego državnim pitanjima i zato ne smije dosađivati svomemu mužu pitanjima oko gradskih poslova. Gučetić upućuje da žena treba pažljivo promatrati i oponašati časne postupke svoga muža i istinski ga poštivati, ne sa strahom već kćerinskom ljubavlju. Supruge trebaju biti u skladu i slozi sa muževima i u sreći i u nesreći. Dobra žena ne smije imati svojih posebnih osjećaja već samo zajedničkih s mužem, a posljednji je zakon da žena mora osjećati poslove svoga muža, a muž ženine »onako kao što čvor steže drugi čvor i čini ga jačim«. ³¹

No žene ipak imaju nekih osobina koje mudar muž mora znati pravodobno iskoristiti. Tako se u *Upravljanje obitelji* probio oprezan stav o razumu žene koji se sastoji od »trezvene inteligencije«:

»Pored ovih savjeta koje pisci o gospodarstvu daju muževima o postupanju s ženama, oni još upozoravaju muževe da od lakomisenih žena ne primaju savjete u teškim i ozbiljnim stvarima ako to nije neočekivano. Ovakvi naime, neočekivani savjeti žena pokazali su se više puta oštroumniji od muževljevih, jer se njihov razum sastoji od trezvene inteligencije.«³²

Naglašena suzdržanost u vjeri u ženski razum značajno se razlikuje od stavova promoviranih u *Dijalozima* desetak godina ranije. Gučetić tada otvoreno i nedvosmisleno naglašava da se »trezvena inteligencija« žene više puta pokazala korisnom i ponudila dobra rješenja. Štoviše, u posveti *Dijalozima* ističe da »žene mogu bolje od muškaraca usvojiti svaku znanost«. ³³ Nikola Vitov Gučetić u svojim ranijim djelima pridružuje se novoj struji slavljenja žene, no čini se da te misli u radovima objavljenima nakon biranja na najviše dužnosti Grada gube na svojoj snazi. Posvećujući se političkim i teološkim pitanjima, tematiziranje žene u njegovim djelima jasno je razgraničeno između idealnog, možda najizraženije promoviranog u *Dijalozima*, i onog svakodnevnog. I sami sugovornici se razlikuju: spekulativna pitanja poput onih u *Dijalozima* spremno povjerava ženskim likovima, dok razgovore praktične naravi zadržava među muškim govornicima. No barem jednom, bio je pred izazovom: prva verzija *Upravljanja obitelji* (u rukopisu pod imenom *Dialogo iconomico*) pisana je kao dijalog Gučetićeve supruge i nepoznatog sugovornika ³⁴ koji su prije objavljivanja zamijenjeni Stijepom Nikolom Bunićem i samim Gučetićem. Možemo samo naslućivati koji su razlozi Gučetića naveli na takvu promjenu. Riječ žene, bistrog uma, ali i zlog jezika zabavljenog trivijalnošću, možda nije imala dostatnoga opravdanja za sudjelovanje u razgovoru o praktičnim pitanjima svakodnevnoga života. Poznavanje načina za dobro vođenje vlastitog doma pretpostavka je dobrog vladanja gradom, ističe Gučetić u *Upravljanju obitelji*. »Nek se nigda ne dopusti ženama da se miješaju u vladanje državom, ni djelovanjem ni vijećanjem«, bezpogovorno upućuje u djelu *Građanski naputci*. ³⁵ No uloga ispitivačice u dijalogu, ma kako god ciljanih i izbrušenih pitanja, ne bi otvorila put drugačijem, kontroverznijem, razumijevanju uloge žene u kućanstvu. Vjerojatnijim tako ipak smatramo da je Gučetić, poučen iskustvom s objavljivanjem *Discorsi sopra la meteore d' Aristotele* gdje njegova supruga potpisuje kritički usmjeren Predgovor, odlučio manjim intenzitetom, prihvatljivijim javnom svjetonazoru, promovirati

25

Karma Lochrie, »Between Women«, u: Dinshaw, C. i Wallace, D. (eds.), *Medieval Women's Writing*, Cambridge University Press 2003., str. 74.

26

Nikola Gučetić, *Upravljanje obitelji*, Biblioteka Scopus, Zagreb 1998., str. 155.

27

Edward Bever, »Witchcraft, female aggression, and power in the early modern community«, *Journal of Social History*, 35 (4/2002).

28

Samo usput napominjemo kako je prijateljstvo između Maruše i Cvijete, zabilježeno kroz djela Nikole Gučetića, i mnogim suvremenim povjesničarima otvorilo prostor za implicitne zaključke o mnogo dubljim emocijama između te dvije žene. Isto sugerira i kazališna drama postavljena 2005. pod autorstvom i u režiji Matka Sršena.

29

Poznat je primjerice tako intoniran tekst D. J. Kelly-Gadol koji je potaknuo živu raspravu. Usp.: Di Joan Kelly-Gadol, »Did Women

Have a Renaissance?«. Značajan prilog istraživanju razumijevanja žene u renesansni daje i tekst Erne Banić-Pajnić »Žena u renesansnoj filozofiji«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 59–60 (1–2/2004), str. 69–89.

30

Nikola Gučetić, *Upravljanje obitelji*, str. 163.

31

Ibid., str. 165.

32

Ibid., str. 155.

33

Dijalog o ljepoti, Dijalog o ljubavi, Predgovor, str. 13.

34

Marinko Šišak, »Predgovor« u: Nikola Gučetić, *Upravljanje obitelji*, str. 11.

35

Nikola Gučetić, *Građanski naputci*, naputak CXXIV., u: Nikola Vitov Gučetić, *O ustroju država*, Golden marketing, Narodne novine, Zagreb 2002., str. 497.

svoja razmišljanja. Postoji li povezanost između promjene proklamiranih stavova i promjene u samom Gučetićevo političkom i društvenom životu, ostaje zanimljivim pitanjem povjesničarima, ali i Gučetićevim biografima.

Malo o ljepoti, više o ljubavi

Unatoč kasnijem suzdržanijem, više »ukalupljenom« tematiziranju žene, ostaje da je Gučetićevo misao, kroz poticaje Aristotela, Platona i filozofa kršćanske orijentacije, producirala jedan novi mozaik. U *Dijalozima* njega tako čude svi koji ženski spol smatraju nevrijednim i slabim obrazlažući da upravo iz definiranja ženine prirode proizlazi suprotno. Pritom se poziva na uvjerenje da su »žene bliže temperaturi«, poznat argument srednjovjekovne misli koji se oslanja na aristotelovsko zaključivanje da žene imaju manje topline, a ono koje po prirodi ima manje udjela u toplini je i manje razvijeno. No Gučetić taj *dokaz* koristi sasvim suprotno od tradicionalnog argumentiranja. Bliskost s osjetilnim provocira povodljivost i mami u slabost i nestalnost, no istančaniji osjet znači i jasniju spoznaju, navodi u Posveti *Dijalozima*. Jasnija spoznaja čini »da je njihov um savršeniji od našeg« i upravo takav, pronicljivi i senzibilniji um, punopravno može raspravljati o vrlinama duše. Maruša i Cvijeta, urešene »darežljivim darovima prirode«, Gučetiću se nameću dostojnim sugovornicama na teme ljepote i ljubavi kad se »u savršenstvu njihove ljepote u najvećoj mjeri iskazuje ona pripravnost duše za spekulativno učenje«. ³⁶ Glasu žene u razgovorima filozofske naravi, Gučetić je pronašao legitimno opravdanje.

Oba dijaloga tematiziraju davno postavljena pitanja i u njihovu razjašnjavanju Gučetić prolazi tragovima dobro mu znanih filozofskih autoriteta. Iako navodi da je dijalog pisan »u Platonovu duhu« često zalazi u rukavce i sporednim putovima dokazuje glavnu misao. Cvijeti Zuzorić pripala je uloga odgovaranja na precizna Marušina pitanja pri čemu se obilato koristi primjerima iz mitologije, kao i primjerima iz djela filozofa antičke Grčke. I Platona, dakako. No misao Platonova na više je mjesta provocirana stavovima Aristotela te se čini kako se i sam Gučetić više puta priklonio, onako suptilno i sa intelektualnom zrelošću, misli velikog Filozofa. Od antičkih bogova do kršćanskog Boga, preko demona i palih anđela, Gučetić plete zanimljivu filozofsku i svjetonazorsku mrežu.

Dualistička koncepcija predstavlja temelj izgrađivanja svekolike srednjovjekovne, ali i renesansne slike o svijetu, kako ovom tako i onozemaljskom. Tvarno, propadljivo tijelo i besmrtna, vječna duša sjedinjeni su nakon nesretnog pada duše. Duša sputana tijelom upravo radi toga teži bezvremenom savršenstvu. Njeni okovi svjedoče njenu snagu. Tijelo je znak – upravo dokaz – postojanja duše. Sjedinjenje duše s tijelom je prirodno, navodi i Gučetić, i raskida se smrću. Tijelo je vanjski prikaz onoga iznutra zaštićenog, baš kao što jedan dom štiti svoje ukućane. Susprezati »naše prolazno tijelo zaprljano tolikim čuvstvima i strastima« i nadzirati nagone, osnovni je zadatak. Žensko tijelo zrcalna je slika muškoga, izuzev što je njen reproduktivni sustav zaštićen unutar tijela, tajnovit, do krajnje mjere privatn, ali time, kao i sve skriveno – sumnjiv. Srednjovjekovnog čovjeka već i sama anatomija žene navodi da je potrebno isti princip slijediti i u životu; ženi je potrebna zaštita kuće i vodstvo snažnijega. Renesansni pisci važnim smatraju pitanje časti, koja se kod žena u najvećoj mjeri odnosi na čednost; čuvanje tijela znači pojačanu brigu o svim slabostima kojima je tijelo, posebice žensko, sklono. Ne pričati puno, sklanjati pogled, ne pokazivati se na prozoru, biti stidljiva i

poslušna, naputci su koje i Gučetić smatra samorazumljivim. Renesansa ipak ne skriva divljenje spram snažnih i sposobnih žena koje su se iskazale u značajnim povijesnim trenucima. Njih resi posebna snaga, snalžljivost i intelekt – nagrađene su muškim elementima. Tijelo kao hram duše, ujedno je i njen odraz. Ljepota tijela označava i ljepotu duše. I tvrdnje o ženskoj superiornosti, potpisane od Gučetića i njegove supruge, svoj osnov pronalaze u stavu o ženskoj nadmoći u pogledu tjelesne ljepote. »Otkriće žene« u renesansi je utemeljeno na »otkriću tijela«. Lijepo tijelo više je »izazivano« i Gučetić, iznenađujuće pojednostavljeno, zaključuje da jedino lijepa žena može biti i čedna.³⁷ Čednost, svojstvena samo ponekim lijepim ženama, najviši je njihov ures. Ljepota je predmet ljubavi s kojom stoji u odnosu stalnoga prožimanja. Ljubav, kao sveprožimajuća, otkriva se u temeljima nazora na svijet. Nakon brojnih i detaljnih filozofskih tumačenja takvog suodnosa ljubavi i ljepote, Gučetić izvodi i začuđujuće naivan zaključak:

»... svakako zaslužuju podsmijeh oni koji su ružni, a čini im se, kad žarko ljube nešto lijepo, da moraju biti voljeni toliko koliko oni vole, što bi se moglo učiniti pravednim kad bi se njih moglo ljubiti jednako kao i ljubljenu osobu; no kako oni nemaju ono što bi se moglo ljubiti, zaslužuju porugu i podsmijeh.«³⁸

Ljepota je predmet ljubavi i ljubav je težnja po kojoj svatko od nas želi lijepo i dobro, Platonove su misli implementirane u osnovu Gučetićeva tematiziranja ljepote i ljubavi. »Tako nas uče platoničari«, progovara Cvijeta, »a njihovo je učenje gotovo nepogrešivo.«³⁹ Ljepota i ljubav se međusobno objašnjavaju. Nakon što je *Dijalog o ljepoti* rezultirao zaključkom da je Ljepota predmet ljubavi, upravo ljubav pobuđuje daljnji interes i poticaj za raspravu. »Ljubav je početak iz kojega je u kaosu nastala žudnja za uresom«,⁴⁰ ona je demon između bogova i ljudi, jer »pobuđuje našu moć požude za lijepim ili za dobrim, (...), utiskuje i unosi iz viših i božanskih supstancija sliku lijepog i dobrog u našu dušu.«⁴¹ Zanimljivo je Gučetićevo opredjeljenje za govor o demonima. Ljubav je demon upravo zato jer posreduje između smrtnika i besmrtnih supstancija; ljubav sudjeluje u obje krajnosti. Dok je za Grke *daemon* označavao bića između smrtnika i bogova, kršćanstvo demonima imenuje anđele protjerane iz raja. Rana kršćanska tradicija *demonizirala* je demone. I Gučetić radi kratak pregled kroz metamorfoze razumijevanja demona, na koncu ih poistovjećujući sa anđelima. Demone, odnosno anđele, dodjeljuje nam Božja providnost prilikom našega rođenja. Svi su demoni stvoreni iz duše, no međusobno se razlikuju po svojim vrlinama, a nisu niti svi demoni ljubavni. Udaljenost od božanskog radi razliku i među demonima, tako da su božansko-me bliži oni koji su na višem stupnju »odličnosti i savršenstva«. Gučetić se opredjeljuje za postojanje i dobrih i zlih demona, te demona stvorenih iz razli-

36

Dijalog o ljepoti, Dijalog o ljubavi, Predgovor, str. 13.

37

Navedeni stav propagiran u *Dijalogu* pronalazimo i kasnije u *Upravljanju obitelji*: »Za veliku su pohvalu kod žene čistoća i ljepota zajedno. Velim zajedno, jer biti lijepa a nečedna je biti slična prasci ukrašenoj skupocjenim i bogatim nakitom. Biti ružna a čedna ne vrijedi nikakve pohvale, jer teško će jedna ružna žena postati nečedna budući da je svi izbjegavaju«. Nikola Gučetić, *Upravljanje obitelji*, str. 135.

38

Dijalog o ljubavi, str. 253.

39

Ibid., str. 171.

40

Ibid., str. 165.

41

Ibid., str. 169.

čitih vrлина duše. Ljepota je sjaj božanskog i kao takva proizlazi iz božanskog, no iskustvo nam pokazuje da nisu sva naša djelovanja, niti svaka naša težnja, prema božanskom zaista i usmjerene. Među ljubavnim demonima tako se razlikuju oni dobri koje pokreće božanska ljubav i oni zli, koji nagone dušu na nevrjedne stvari, preljube i blud. Ljubav je moć koja svim stvorenim stvarima očituje dobro, odnosno predmet prvog sveopćeg uzroka svijeta. Stvaranje svijeta poznavali su i filozofi prije kršćanstva, napominje Gučetić. Eventualne raskorake sa crkvenim naukom pomiruje izjednačavajući božanski um sa Plotinovom umnom dušom u pojmu Svetog Duha – pokretača Božje mudrosti i uzroka stvaranja svijeta. Dvovrsnost ljubavi izvedena je u skladu s crkvenim naukom, dok je određenje ljepote preuzeto iz naslijeđa antike. Teorija emanacije postaje osloncem tumačenja različitosti – one proizlaze iz udaljenosti od stvaralačkog principa. Tako i svako zlo predstavlja odsutnost savršenstva što se tumači iz snažnog augustinovskog argumenta o dopuštenju i providnosti Božijoj. Prisutnost zla, odnosno odsutnost dobra, moguće je jedino po Bogu, pa se i takva pojava u konačnici zbiva za dobro bića.

Važan dio *Dijaloga o ljubavi* posvećen je mitu o Erosu. Od Porosa, boga obilja i Penije, božice oskudice i siromaštva, stvoren je Eros, štovatelj Afrodite. U stalnoj žudnji za lijepim, Eros se razvija ka žudnji za ljepotom po sebi, za idejom ljepote. Iako rođen u inteligibilnom svijetu, Eros po majčinu naslijeđu budi u nama osjetilne strasti. Božansko i tjelesno posredstvom mita o Erosu nastoje objasniti svoje zajedničko ishodište. No krajnje sjedinjenje, pročišćenje ili stapanje različitosti, svoje ispunjenje pronalaze u samome procesu. I Gučetić želi upravo takav Eros, koji žudi, stvara, napinje, čezne. Već Aristofan u *Gozbi* naznačuje onu paradoksalnost koju će Freud razraditi: žudnja za ispunjenjem jest žudnja za prestankom žudnje, ona želi svoj kraj, prestanak, smirenje. Stvaralaštvo je put, savršenstvo je kraj. Ljepota jest predmet ljubavi, no njihova fuzija je kraj stvaralaštva. Platonov Eros je tako proizvođač, božansko stvorenje koje nas »nebeskim i božanskim stvarima upućuje i nadahnjuje«, nadovezuje i Gučetić.⁴² I osjetilna čuvstva nose trag božanskoga, i osjetilna, tjelesna žudnja može se nazivati ljubavlju. Ideja ljubavi u Gučetića nosi snažan religijski pečat, ljubav Boga je uzrok postojanja svih stvari i potiče nas na traganje za cjelinom, za savršenstvom, koje, sve dok je duša sputana tijelom, nije moguće doseći. U objedinjavanju filozofskog i religijskog, Gučetić se oslanja na neoplatonizam, prvenstveno na teoriju emanacije, baveći se raznolikim manifestima Božje ljubavi.

Pozivajući se na Augustina navodi da je »ljubav onaj prvi kret što ga duša osjeti spram lijepe stvari« zaključujući da je ljubav »želja za uživanjem lijepe stvari«.⁴³ Iz tog načela izvodi tri vrste ljubavi: božansku, koja nas vuče prema kontemplativnom životu, požudnu ili životinjsku koja nas vodi tjelesnom užitku, i ljudsku, djelatnu, koja se nalazi između prethodne dvije. Ukoliko se ljubav shvati kao pokretački element koji nagoni ka vječnom dobru, utoliko se može tvrditi, navodi Gučetić, da ju posjeduju i životinje i priroda. No onaj bitni razlikovni element jest posjedovanje razuma. Ljubav kao demon participira u inteligibilnom svijetu te ju kao takvu istinski mogu prepoznati samo razumna stvorenja. Čovjek tako može žudjeti za općim, dok je ljubav kod životinja i prirode u cjelini pokretana prirodnim nagonom. Žudnja životinja okrenuta je pojedinačnom dobru, užitku tijela i treba se zvati požudom, a ne ljubavlju. Razumijevanje ljubavi iz pozicije sudjelovanja u božanskom, za Gučetića dokida postojanje ljubavi u prirodi i životinjama. Prvo i posljednje djelovanje duše, navodi Gučetić, jest umno promatranje i traženje najvišeg dobra. Sve je stvoreno iz božanske ljubavi, no u njoj ne može jednako i participirati. Ponovno se slažući s Aristotelom, Gučetić navodi da su stvari od

Boga proizašle iz ljubavi, no kako nisu stvorene istim redom, više ili manje su dionice dobrote i drugih savršenstava, pa je tako i Božja ljubav jača ili slabija. Kozmološko-religiozni pogled na svijet umotan je u umno, etičko. Sveopćost i univerzalnost iscrpljuju se u djelatnome.

Gučetić je posvetio značajan prostor i praktičnim pitanjima ljubavi. Uz, kako navodi, prirodno sjedinjenje koje se odnosi na povezanost duše i tijela, raspravlja i o sjedinjenju iz ljubavi. Nužan preduvjet je velika ljubav ljubavnika i ljubljene koja mora biti obostrana (pretpostavljamo da oboje moraju biti i lijepi). Tijekom razgovora više puta nailazimo na eksplicitne otklone od Aristotelove misli, no tema prijateljstva odaje mu priznanje za dobru podjelu na prijateljsku i putenu ljubav. Gučetić ipak nije odolio pa je tu podjelu pojasnio i filozofskim autoritetom Tome Akvinskoga o tome da se te dvije ljubavi međusobno prožimaju, no različito objelodanjuju. Uz sjedinjenje, Gučetić se pozabavio i drugim učincima ljubavi, više pažnje posvećujući zanosu duše i ljubomori. Govoreći o strastima koje prate učinke ljubavi, navodi da sve strasti proizlaze bilo iz užitka bilo iz boli. Ciljano izdvaja zavist u obrazlaganju koje ujedno pronalazimo i jedino mjesto gdje se govori o aktualnim događajima.

Mnoštvo primjera kojima Gučetić oslikava teme svoje rasprave potječe iz mitova, književnosti, rimskog i suvremenog talijanskog pjesništva, a spominje i Pelegrinovićevu *Jejupku*. Uz učestalo korištenje primjera izvan filozofskog diskursa, *Dijalozi* odaju počast i petrarkističkoj lirici. Eklektičko okupljanje različitih misli ne zazire i od korištenja pomalo egzotičnih primjera, poput reinkarnacije, magike ili zvjezdoznanstva. Ljubav je univerzalna, kozmološka, povezuje osnovne elemente, ali i cijeli svemir. Gučetićeva književno-teološko-filozofska sinteza ustrajno slijedi osnovnu zamisao pomirenja suprotnosti proizašlih iz promjene duhovne klime vremena u kojem je živio. Različite misli usklađuje u jedan sistem, ne bez razloga stavljajući naglasak na neoplatonizam. Upravo neoplatonističke koncepcije u refleksijama o ljubavi i ljepoti u Gučetiću pronalaze svoga ustrajnog sljedbenika. Slažući mozaik filozofskih misli, Gučetić otkriva sliku jednog kasnorenesansnog filozofa. Neoplatonik i aristotelovac, no uvijek filozof i kršćanin. Mijene fokusa misli kroz život i stvaralaštvo Nikole Vitova Gučetića svjedoci su jedne filozofske znatizelje. I ne samo filozofske – otvaranje prostora »drugom glasu« dopušta nam Gučetića smatrati, u mjeri u kojoj je njegovo vrijeme to dopuštalo, i angažiranim piscem.

Literatura

Balić, Davor, »Nikola Vitov Gučetić: *Upravljanje obitelji*« (prikaz), *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 47–48 (1998), str. 270–274.

Banić-Pajnić, Erna, »Žena u renesansnoj filozofiji«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, vol. 30, sv. 59–60 (1–2/2004), str. 69–89.

Bever, Edward, »Witchcraft, female aggression, and power in the early modern community«, *Journal of Social History*, 35 (4/2002).

Bremer, Alida, »Gynotopia 'Knjiga o gradu žena' Christine de Pizan«, *Kolo* 14 (4/2004), str. 67–81.

Carr, Richard A., »The resolution of a paradox: Alexandre de Pontaymeri's response to the *Querelle des femmes*«, *Renaissance Studies* 17 (2/2003), str. 246–256.

Chadwick, Whitney, *Women, Art and Society*, Thames&Hudson World of Art, London 2002.

Dialeti, Androniki (2003.), »‘Defenders’ and ‘enemies’ of women in early modern italian querelle des femmes. Social and cultural categories or empty rhetoric?«. http://www.iiav.nl/epublications/2003/Gender_and_power/5thfeminist/paper_248.pdf

Duby, George (ur.), *A History of Private Life. Revelations of the Medieval World*, The Belknap Press of Harvard University Press 1988.

Le Goff, Jacques (ur.), *The Medieval World*, London, Collins and Brown 1990.

Lochrie, Karma, »Between Women«, u: *Medieval Women's Writing*, Dinshaw, C. i Wallace, D. (eds.), Cambridge University Press 2003., str. 70–88.

Grace, Philip, »Aspects of Fatherhood in Thirteen-Century Encyclopedias«, *Journal of Family History*, Vol. 31 (3/2006), str. 211–236.

Gučetić, Nikola Vitov, *Upravljanje obitelji*, Biblioteka Scopus 1998.

Gučetić, Nikola Vitov, *Dijalog o ljepoti/Dialogo della Bellezza, Dijalog o ljubavi/Dialogo d'Amore*, dvojezično izdanje, Most, Zagreb 1995.

Gučetić, Nikola Vitov, *O ustoju država*, Golden marketing, Narodne novine, Zagreb 2000.

Hult, David F., »The *Roman de la Rose*, Christine de Pizan, and the *querelle des femmes*«, u: Dinshaw, C. i Wallace, D. (eds.), *Medieval Women's Writing*, Cambridge University Press 2003., str. 184–194.

Janeković Römer, Zdenka, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XII do XV stoljeća*, HAZU, Dubrovnik 1994.

Janeković Römer, Zdenka, »Marija Gondola Gozze – *La querelle des femmes* u renesansnom Dubrovniku«, u: Andrea Feldman (ur.), *Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest*, Institut »Vlado Gotovac«, Ženska infoteka 2004., str. 105–123.

Lučin, Bratislav i Tomasović, Mirko, *Petrarca i petrarkizam u hrvatskoj književnosti*, zbornik radova, Književni krug, Split 2006.

Kelly-Gadol, Di Joan, »Did Women Have a Renaissance?«, u: Bridenthai, R. i Koonz, C. (eds.), *Becoming Visible: Women in European History*, Houghton Mifflin Co. 1977.

Marković, Zdenka, *Pjesnikinje starog Dubrovnika: Od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena*, JAZU Zagreb 1970.

Martinović, Ivica, »Ljetopis života i djela Nikole Vitova Gučetića«, *Dubrovački horizonti* 36 (1996), str. 23–33.

Martinović, Ivica, »Kasnorenesanski filozof Nikola Vitov Gučetić«, u: *Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka VI.*, »Primorac«, Dubrovnik 1997., str. 203–225.

Nikolić, Zrinka, »Između vremenitih i vječnih dobara – žene u dalmatinskim gradovima u ranom srednjem vijeku«, u: Andrea Feldman (ur.), *Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest*, Institut »Vlado Gotovac«, Ženska infoteka 2004., str. 33–56.

Raukar, Tomislav, »Komunalna društva u Dalmaciji u XV stoljeću«, *Historijski zbornik*, god. XXXIII–XXXIV (1), (1980.–1981.).

Schiffler, Ljerka, »Pogovor« u: *Dijalog o ljepoti/Dialogo della Bellezza, Dijalog o ljubavi/Dialogo d'Amore*, dvojezično izdanje, Most, Zagreb 1995., str. 337–353.

Schiffler, Ljerka, *Nikola Vitov Gučetić*, Biblioteka Croatica, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2007.

Stipčević, Ennio, »Obrana rima i ugleda«, *Vijenac* br. 270 (2004.), str. 6–7. Dostupno na: <http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac270.nsf/AllWebDocs/Obrana>.

Stipčević, Ennio, »Arhiviranje tišine. Glazba iz kancelarijskih spisa«, *Kolo* 2/2005. Dostupno na: http://www.matica.hr/Kolo/kolo2005_2.nsf/AllWebDocs/arhtisine

Stojan, Slavica, *Vjerenice i nevjernice. Žene u svakodnevici Dubrovnika (1600–1815)*, Prometej, Zagreb-Dubrovnik 2003.

Šimunković, Ljerka i Rožman, Miroslav, »Žensko pismo u renesansi, dubrovački primjer: Mara Gundulić i Cvijeta Zuzorić«, *Mogućnosti* 45 (4–6/1998.), str. 235–241.

Šišak, Marinko, »Predgovor« u: Gučetić, Nikola Vitov, *Upravljanje obitelji*, Biblioteka Scopus 1998.

Šišak, Marinko (2002.), »Žudnja za ljetnikovcem«, *Vijenac* br. 222 (2002.). Dostupno na: <http://www.matica.hr/Vijenac/Vij220.nsf/AllWebDocs/esej3>.

Tadić, Jorjo, *Dubrovački portreti*, Srpska književna zadruga, Beograd 1984.

Zbornik, *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, Biblioteka Dies Historiae, Zagreb 2004.

Zenko, Franjo, *Starija hrvatska filozofija*, Školska knjiga, Zagreb 1997.

Ivana Zagorac

**Nikola Vitov Gučetić:
on Beauty, Love and Women**

Abstract

The vigorousness of Neo-Platonic conceptions and the revival of the ideals of antiquity, along with wholehearted support from Petrarchian lyricism, exalted women in Humanism and the Renaissance in a way which was inconceivable in the Middle Ages. The legislature of Dubrovnik, already under the prevalent influence of the Church, witnessed significant changes in the social positioning of women, while the novel intellectual orientations exerted powerful influence on its cultural life. Accordingly, it was in Dubrovnik that the first-ever poetesses emerged, and that the first-ever female myth was constructed; namely that of Cvijeta Zuzorić. The work of her contemporary and dear friend, Nikola Vitov Gučetić, bears witness to the then novel possibility – woman voice embedded in a philosophical concept, and promoted by the signature of this reputable citizen of Dubrovnik. Gučetić opened the doors of his villa, a sheltered place for »honourable study«, to two women for their talks of beauty and love, and dedicated the published Dialogues to yet another »respectable and most fair lady«, Cvijeta's sister Nika. With this he gave his wife Maruša Gundulić and Cvijeta Zuzorić not only mediate voice, but also a name. In the stylistic encounter of the poetical and philosophical, in the interlacement of the actor and interpreter, in the bridging from gods to God, Gučetić traces the trails of authority from a well-known philosophical tradition, opting for a reflection on love »in the spirit of Plato« already in his subtitle. This paper unveils women presented via a feminine voice, and compares them with Gučetić's attitudes articulated in his Upravljanje obitelji (Managing Family), a work published some ten years or so after his Dijalog o ljepoti (Dialogue on Beauty) and Dijalog o ljubavi (Dialogue on Love). Close attention is given to Gučetić's thematisation of the concept of love and the strength of arguments used in solving the mysteries of the power, source and complexity of love.

Key words

Nikola Vitov Gučetić, Maruša Gučetić, *Dijalog o ljubavi* (Dialogue on Love), the Renaissance, women